



TÜRK DIŞ POLİTİKASININ 2002 SONRASI EVRİMİ VE AB İLİŞKİLERİ

The Evolution of Turkish Foreign Policy After 2002 and EU Relations

Dr. Orhan BATTIR

Sağlık Bakanlığı obattir@hotmail.com, Ankara/Türkiye

Battir, O. (2017). "Türk Dış Politikasının 2002 Sonrası Evrimi ve AB İlişkileri", Vol:3, Issue:12; pp:80-97 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

22/06/2017

Makale Yayın Kabul Tarihi

The Published Rel. Date

27/07/2017

Anahtar Kelimeler

Bilgi Sistemleri Araştırmaları,
Meta Analizi, Web Otomasyon
Araçları.

Keywords

Information Systems Research,
Meta-Analysis, Web
Automation Tools

ÖZ

Osmanlı'nın son dönemlerinden bu yana Batıcılık, Batılılaşma, Avrupalılaşma ve nihayet Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik süreci şeklinde evrilen Türkiye-Batı ilişkilerinin çok yakın bir zamana kadar tek boyutlu, pasif ve edilgen (Türkiye açısından) bir dış politika anlayışı ile seyrettiğini söylemek yanlış olmaz. İlişkilerin bu şekilde olumsuz seyretmesinde en önemli etken Türkiye'nin politik ve ekonomik açıdan yeterince güçlü ve bağımsız olamamasıdır. Politik ve ekonomik açıdan kırılgan yapısı yanında, küresel sistemin farklı aktörleriyle ilişkilerindeki asimetrik bağımlılıkları nedeniyle Türkiye'nin 2000'li yıllara kadar uluslararası alanda etkili bir aktör olarak varlık gösterebildiğini söylemek mümkün değildir. Son dönemde kendi iç bünyesinde ve uluslararası sistemde gücü ve etkinliği giderek artan Türkiye alternatif yönelimler içeren çok yönlü, dinamik ve proaktif dış politika uygulamalarını hayata geçirmeye başlamıştır. Böylece Türkiye'nin hem bölgesi ve etkileşim alanları hem de Batı/Avrupa ve dünya ile ilişkileri boyut değiştirmiş, çok farklı ve önemli kazanımlara kapı aralamıştır. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye-AB ilişkilerinin istenen düzeyde ve sorunsuz seyrettiğini söyleme imkânı bulunmamaktadır. Bu çalışma son dönem Türk dış politikasında izlenen gelişmelerin temel dinamiklerini ve yarım asırdan fazladır devam eden AB'ye tam üyelik sürecine etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

ABSTRACT

Since the late Ottoman period, Turkey-West relations evolving in the frameworks of Westernism, Westernization, Europeanization and finally the process of full membership to the European Union (EU) were one-dimensional and passive as far as Turkey concerned. The most important factor in this negative course of relations is that Turkey was not strong enough and could not act independently in politic and economic sense. In addition to its politically and economically fragile structure, due to its asymmetric dependence on the different actors of the global system it is not possible to say that, Turkey was able to become an effective actor in the international arena until 2000s. Turkey, which has been increasing in strength and effectiveness in the internal and international systems in recent years, has experienced a multifaceted, dynamic and proactive foreign policy implementations involving alternative orientations. Thus, dimensions of the Turkey's relationships with own region, West/Europe and the world have changed and opened door to very different and important achievements. However, despite all these positive developments, there is no way to say that Turkey-EU relations are at the desired level and without problems. This study aims to reveal the basic dynamics of recent developments in Turkish foreign policy and the effects on the full membership process to the EU, which has been continuing for more than half a century.

1. GİRİŞ

Sosyal bilimleri özgün kılan niteliklerin belki de en önemlisi esnek ve dinamik yapılarıdır. İnceleme alanı ve materyali ya bizatihi insan ya da insanlardan müteşekkil sosyal yapılar, nihayet toplumdur. İnsanlar ve toplumlar içinde buldukları zamana, mekâna, çevrelerinde ve etkileşim alanlarında olan bitene duyarlıdır ve buna bağlı olarak da hareket ve tutumları duruma, olaylara göre değişkenlik arz edebilmektedir. İncelemeye konu olan unsurun dinamik ve değişken olması, doğal olarak disiplinin de dinamik ve esnek olmasını gerektirmektedir.

Sosyal bilimlerin öteki disiplinleriyle karşılaştırıldığında kısa bir tarihe sahip olan (Ateş, 2009a: 11) Uluslararası İlişkiler (UI)* disiplininin inceleme alanı temelde, asli unsuru insanlar olan devletlerin birbirleri ile ilişkileridir. Dolayısı ile uluslararası ilişkilerin daima dinamik

* Bu çalışmada bir disiplin olarak 'Uluslararası İlişkiler' den bahsedildiğinde 'UI' şeklinde kısaltma kullanılmıştır.

yapıda, konjonktürel esneklik ve değişkenlikle karakterize, çok yönlü etkileşim süreçlerini içerdiği söylenebilir.

Bir devletin başka bir devlete veya devletlere, ya da daha geniş anlamıyla uluslararası alana karşı izlediği politika (Kürkçüoğlu, 1980:311) şeklinde tanımlanabilen dış politika Uİ disiplininin temel inceleme sahasıdır. Devletlerin birbirleriyle, çok ve çeşitli bileşenleri hesaba katarak kendi çıkarları doğrultusunda davranış sergilemek suretiyle yürüttükleri dış politika uygulamaları da duruma, zamana, mekâna, muhataba göre değişkenlik arz etmektedir.

Devletlerin terk ettiği ve/veya yeni benimsediği rejimlerin esas ve ideolojileri yanında, özellikle kurucu ve geçiş dönemindeki karar vericilerin ve uygulayıcıların politik tercihleri de o devletlerin gelecekteki iç ve dış politika adımlarını belirleyici nitelikte olmaktadır. Bu şekilde oluşan yapı devletin kimliğini de ifade etmektedir. Siyasal rejim içerisindeki başat gruplar ya da bireyler devlet kimliğinin tanımlanmasında etkin olmaktadır. Bu gruplar ve bireyler kendi siyasal düşüncelerini ve kimliklerini devlet mekanizması içerisinde kurumsallaştırma eğiliminde olmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2007: 139). Böylece belirli bir siyasal seçkin tabakasının ideolojisi siyasal rejimin resmi ideolojisi haline dönüşmekte, devlet kimliği de buna göre şekillenmektedir (Erol ve Ozan, 2011: 19). Dış politika analizinde daha nesnel bir kavram olan devlet kimliği (Çalış, 2001: 16) devletin dış politikasını ve diğer uluslararası aktörlerle olan ilişkilerinin seyrini belirleyen en önemli unsurların başında yer almaktadır.

Dış politikanın değişkenliği devletlerin kimliğine göre dönemsel farklılaşma ya da muhatap olunan devletlere göre tarz değiştirme şeklinde olabildiği gibi, teori temelinde benimsenen yaklaşımların belirlediği politika değişiklikleri şeklinde de tezahür edebilmektedir. Türk dış politikası da bu çerçevede, yöneticilerin ideolojik tavrına, ülkenin üzerinde bulunduğu konumun jeopolitik gereklerine, bölgesinde ve etkileşim alanlarında yaşanan gelişmelere ve küreselleşme ile birlikte dünya ölçeğinde gerçekleşen değişikliklere bağlı olarak pozisyon almakta ve şekillenmektedir.

Türkiye'nin dış politikasında ve dünya ile ilişkilerinde temel yönelimi Batı eksenli olmuştur. Bu yönelim Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile başlamış da değildir. Tanzimat'tan bu yana zaman zaman şekil değiştirerek de olsa devam edegelen bir "Batılılaşma" sürecinin varlığı tartışmasızdır. Zayıflayıp küçülmeye başladığı dönemlerinde dahi hâkimiyeti altında bulundurduğu geniş coğrafyanın Doğu eksenli olduğu düşünülürse, eğilim ve yönelimin ortak sınırlar ve komşuluk ilişkilerinin bulunduğu Batı dünyası istikametinde olması aslında doğal bir süreçtir denebilir. Süreç içerisinde söz konusu yönelim "Batıcılık" adı altında, hayatın hemen her alanında etkili ve belirleyici bir akımın gelişmesine yol açmış ve Osmanlı'nın son dönemlerinde bu akım adeta bir devlet politikası halini almıştır.

Osmanlı'dan miras kalan Batıcılık politikası, Türkiye Cumhuriyeti döneminde kapsamı daha da genişletilerek devletin kalkınma vizyonunun temel felsefesi haline dönüştürülmüştür. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte yeni devletin sosyal, hukuki, iktisadi yapısı ve kalkınma modelleri dâhil, sistemi tamamen Batılılaşma çerçevesinde yapılandırılmaya çalışılmıştır. Batıcılık Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren ideolojik ve kimliksel temele dayalı olarak giderek keskinleşmiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde bu akım, Batı'yı başlıca medeniyet referansı olarak algılayan ve Batı ile ilişkilerin güçlenmesini toplumun Batılı değerler çerçevesinde yeniden inşa edilmesine yönelik projenin hayata geçirilmesini kolaylaştıracak bir araç olarak gören Türk siyasi elitlerinin ideolojik tercihleri doğrultusunda pekişmiştir (Oğuzlu, 2004: 96). Bir yandan politik ve ideolojik sorunları ile meşgul olurken diğer yandan da kalkınmasını gerçekleştirmeye çalışan yeni Türkiye için Batıcılık dönemi itibarı ile rasyonel bir dış politika tercihi olarak değerlendirilebilir.

II. Dünya Savaşı sonrasında beliren iki kutuplu sistem bir ölçüde dış politikada Batı yanlısı yönelimleri zorunlu kılarken NATO, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB) gibi kuruluşlara

üyelik başvurularının gerçekleşmesinde etkili olmuştur (Aksoy, 2011: 34). Bu başvuruların sonucunda Türkiye, 1949'da Avrupa Konseyi ve 1952'de NATO üyesi olmuş, tam üyeliğin nihai hedef olarak açıklandığı 1963 Ankara Anlaşması ile de Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak üye olmuştur (Bagdonas, 2007: 23). Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş yıllarında ekonomik ve güvenlik temelli yetersizliğin de sevki ile zorunlu sayılabilecek bir tercihle dış politikada yönünü Batı'ya çevirmiştir. Özellikle Truman Doktrini (1947) (United States Department of State (a), Tarih yok/t.y.) ve Marshall Planı(1948) (United States Department of State (b), t.y.) çerçevesinde Doğu Bloku'nun başını çektiği SSCB'den ve komünist dünyadan geleceği düşünülen tehditlere karşı mücadele amaçlı askeri ve mali yardımlarla birlikte Türkiye'nin Batı'ya angaje olması ve bağımlılığının derinleşmesi süreci hız kazanmıştır. Batı dünyası ile tesis edilen bu asimetrik ilişki örgüsü hala pek çok sorunla birlikte inişli çıkışlı bir yol izleyerek devam etmektedir.

Batılılaşma düşüncesi ile hareket etmeyi hem iç hem de dış politikasının temelini oluşturan Türkiye, ortak sınırları ve köklü bir maziye paylaştığı komşu ülkeler başta olmak üzere, bölgesinde ve etkileşim alanlarında bulunan diğer ülkelerle arasında sürekli olarak bir mesafe bırakmak durumunda kalmıştır. Bu yüzden, ilişki içerisine girildiği takdirde elde edilebilecek etkinlik ve kazanç potansiyeli uzun yıllar boyunca adeta görmezden gelinmiştir. Bu çalışmamızda Türkiye'nin uzun yıllar ihmal ettiği ve yönelmeyi reddettiği, başta İslam Dünyası ve Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, Balkanlar, Ortadoğu, Asya ve Afrika gibi, Batı dışındaki dünya ile son dönemde yaşanan yoğun ilişki süreçlerinin dinamikleri ile bunun genelde Batı ve özelde AB ile arasındaki ilişkilerin seyrini nasıl etkilediği irdelenerek bu konudaki gelecek beklentisi üzerinde durulacaktır.

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BATI/AVRUPA İLE İLİŞKİLER VE ALTERNATİF YÖNELİMLER

II. Dünya Savaşının sona ermesi ile birlikte Avrupa ülkeleri, savaşlarla ve ekonomik buhranla geçmiş birkaç on yılın politik, ekonomik ve sosyal yıkımlarını bertaraf etmek adına hızlı bir şekilde toparlanma ve kalkınma sürecine girmiştir. Avrupa ülkelerinin kendi aralarında ilk başta ekonomik, devamında ise savunma ve siyasi temelli birleşmelerle seyreden yapısal değişim ve dönüşüm, zaman içerisinde sırasıyla; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Savunma ve Siyasi Birliği denemeleri, Avrupa Ekonomik topluluğu, Avrupa Topluluğu ve nihayet bugünkü hali ile Avrupa Birliği hüviyetine kavuşmaları ile neticelenmiştir (Dinan, 2009). II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batı /Avrupa ile ilişkilerinin de bu değişim/dönüşüm sürecine paralel olarak seyrettiği görülmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren giderek derinleşen Batıcılık, Batılılaşma, Avrupalılaşma eğilimlerinin modernleşme, kalkınma gibi kavramlarla aynı anlamda algılanarak, Avrupa ile entegrasyon ve Avrupa ülkelerinin oluşturacağı herhangi bir yapının parçası olma hedefi ile devam ettiği söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Batı ve uluslararası toplumla olumlu ilişkiler kurma hedefi ile mümkün olduğunca uluslararası gelişmelere ve yapılanmalara kayıtsız kalmamış; OECD, NATO gibi uluslararası örgütlenmelerin en başından itibaren içerisinde yer almıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1957 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra, 1959'da Topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuş olmasını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri, tam üyeliğin öngörüldüğü, 1963 yılında imzalanıp 1964 yılında (birliğin o yıllardaki adı Avrupa Ekonomik Topluluğu/AET'dir) yürürlüğe giren Ankara anlaşması ile başlayan süreçle birlikte somutlaşmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.a). Ancak 50 yılı aşkın bir süre geride bırakılmasına rağmen tam üyelik serüveninde henüz bir sonuca varılmış değildir.

Türkiye, AB üyesi olarak uluslararası sistemde yalnız kalmamayı amaçlamakta ve bu çerçevede bir modernleşme projesi ve bir kimlik olarak algıladığı Avrupalılaşma hedefini

gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Koçer, 2009: 37). Türkiye ve benzer konumda bulunan devletler tarafından uzun yıllar boyunca Avrupa, ekonomik gücün kaynağı, modern dünyanın lokomotif ve medeniyetin temsilcisi olarak algılanmış ve karşılıklı ilişkilerde buna göre pozisyon alınmıştır. Avrupa'nın gelişmesi, zenginleşmesi ve halkının maddi refah seviyesinin yükselmesi karşısında, 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin -iç politikada istikrarsızlık ve bunu getirdiği pek çok sorunlu alanla mücadele etmek zorunda kalmasına da bağlı olarak- politik, ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir ilerleme kaydedebildiğini söyleme imkânı bulunmamaktadır. Avrupa ile arasındaki gelişmişlik ve refah düzeyi farkının giderek büyümesi karşısında, Avrupalı olmanın doğru ve gerekli bir hedef olduğu inancının pekiştiği söylenebilir. Bunca yıldan beri gerçekleştirme hedefinden vazgeçilmeyen "tam üyeliğe" yüklenen anlamın ve beklentilerin göstergesi olarak AB'ye üyelik bugün hala Türkiye'nin dış politikasında önemli başlıklardan ve stratejik tercihlerden biri olmaya devam etmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.b).

Yaklaşık iki yüzyıla yayılan Batılılaşma serüveni boyunca Türkiye'nin yönünü Avrupa'ya çevirdiği ve Cumhuriyet dönemi ile birlikte, Avrupa'ya entegre olma, daha doğrusu onun bir parçası olma hedefi ile hareket edildiği görülmektedir. Bunda temel etkenin ülkeyi kalkındırma ve halkın refah düzeyini yükseltme hedefi olduğu söylenebilir. Gelişmiş Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin ekonomileri arasındaki büyük farka ve toplumların ekonomik ve sosyal refah düzeylerine bakıldığında bu eğilimin rasyonelliğinden bahsetmek mümkündür. Ancak bu süreçte Batı dışında potansiyel etkileşim alanları ile kurulabilecek olumlu ilişkilerin büyük ölçüde göz ardı edildiği de bir vakıdır. 1990'lı yıllara kadar, Türkiye'nin sahip olduğu, başta komşuluk ilişkileri, inanç ve soydaşlık bağları olmak üzere pek çok maddi ve manevi unsura dayalı alternatif etkileşim alanları -önemli bir potansiyel güç unsuru olduğu halde- adeta yok sayılmıştır denebilir. Değişmez bir Avrupalılaşma eğilimi ve bunun karşısında; komşuları, Ortadoğu, Balkanlar, Kuzey Afrika, Türkî Cumhuriyetler ve etkileşim alanlarında yer alan Avrupa dışındaki diğer ülkelerle düşük profilli, hatta kimi zaman olumsuz ilişkilerle seyreden yaklaşım ve uygulamalar, Türkiye'nin yakın geçmişteki dış politika karnesi hakkında iyimser bir tablo ortaya koyma imkânı vermemektedir.

Kuruluşundan itibaren, geride bırakılan savaşların yıkımına bağlı ekonomik yetersizlikler yanında içeride istikrarsız ve sık sık antidemokratik müdahalelere maruz kalan siyasi yapısı nedeni ile Türkiye'nin, dış politika geliştirme ve uygulama konusunda pasif, edilgen ve reaksiyoner bir yapının dışına çıkması çok uzun bir süre mümkün olamamıştır. Bu nedenle -her ne kadar Avrupa hedefleri terkedilmemiş olsa da- 1990'lı yıllara gelinceye kadar, AET/AT/AB'ye üyelik yolunda etkisiz bir takım girişimler dışında özgün bir Türk dış politikasının bulunmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1990'lı yıllarda başta teröre bağlı güvenlik sorunları ve Körfez krizinin yol açtığı askeri, politik, ekonomik sorunlara maruz kalan ve bu süreçte Batı'dan umduğu desteği görmeyen Türkiye genelde dış politikasını özelde ise Orta Doğu politikasını gözden geçirme ihtiyacı hissetmiştir (Şahin, 2010: 15). Özellikle I. Körfez Savaşı sonrasında, istemediği bir savaşın dolaylı ve ağır sonuçlarına, ambargo uygulamaları ve sınır komşuları ile yaşadığı güvenlik sorunları bağlamında katlanmak zorunda kalması ve tüm bunlara büyük ölçüde Batı'nın sebep olmuş olması Türkiye'nin dış politika yönelimlerinde önemli değişikliklere gitmesine zemin hazırlamıştır denebilir.

Türkiye ve AB, özellikle Soğuk Savaş sonrasında, yani 1990'lı yıllarda belli konularda birbirinden ayrı düşmüşlerdir (Larrabee, 1997: 144). AB, Türkiye'nin terörle mücadelesini ve güvenlik endişelerini, Irak, Kafkaslar ve Balkanlar'da gerçekleştirdiği askeri ve/veya siyasi müdahaleleri AB standartlarına aykırı uygulamalar olarak kabul edip Türkiye'yi "güvenlik tüketen ülke" olarak tanımlarken, Türkiye de AB'nin Türk iç ve dış politikasına dönük yaklaşımlarını müdahaleci, bölücü ve yanlış bulmuş (Bilgin, 2004) ve bu dönemde karşılıklı ilişkiler genel olarak sorunlu seyretmiştir. Bunun gibi, Avrupa ile Türkiye'nin özellikle

güvenlik konusuna yaklaşımlarındaki temel farklılıklar önemli bir ayrışmanın varlığını gözler önüne sermektedir. Bunun yanında Kıbrıs sorununa yaklaşım konusundaki uyuşmazlık çerçevesinde, Rum Yönetimi'ne yönelik AB'nin kayırcı politikaları ve nihayet 2004 yılında Kıbrıs Rum yönetiminin AB'ye tam üye olmasının ayrıca bir sorun oluşturduğu söylenebilir. Yıllardır AB'ye tam üyelik konusunda gerçekleştirdiği ısrarlı girişimler bir türlü olumlu karşılık bulmayan Türkiye son yıllarda, AB'nin lokomotif ülkeleri Almanya ve Fransa ile ilişkilerinde zaman zaman gerginlikler yaşamaktadır. AB içerisinde Almanya ve Fransa tarafından Türkiye'nin tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklığın uygun olacağı gündeme getirilmiştir. Türkiye için tam üyelikten daha azı niteliğinde, imtiyazlı ortaklık benzeri yaklaşımların ikinci sınıf bir statü anlamına geleceği açıktır ve kabul edilebilir görülmemektedir (Oğuz, 2012: 62). Tüm bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye'nin bu dönemde belki de ilk defa AB ile ilişkilerini gözden geçirme ve alternatif yönelimleri daha fazla değerlendirme yönünde pozisyon aldığını söylemek mümkündür.

Türkiye 2002 yılında tek başına iktidar olan güçlü bir yönetimin iş başına gelmesi ile birlikte, ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması yanında vizyoner ve alternatif paradigmlar içeren proaktif, dinamik bir dış politika geliştirme ve uygulama sürecine girmiştir. Türk liderlerinin katıldığı uluslararası toplantılar, gerçekleştirdikleri dış ziyaretler veya Türkiye'nin misafir ettiği yabancı liderler ve organize ettiği toplantılara bakıldığında ortaya çıkan diplomatik trafik Türk dış politikasındaki artan dinamizmi açıkça göstermektedir. Bu süreçte ortaya koyulan aktiviteler içerisinde Ortadoğu'ya dönük angajmanlar olduğu gibi, diğer bölgelerin de giderek dış politika gündeminde ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir (Kardaş, 2011: 22). Uzun yıllar boyunca Batı yönelimli tek boyutlu dış politikanın yetersizliğinin net olarak anlaşıldığı bu son dönemde, yeni hedefler ve yönelimlerle şekillenen çok boyutlu, vizyoner yaklaşımların sergilendiği açıkça gözlenebilmektedir.

Son dönem Türk dış politikasını farklı ve etkin kılan belli başlı argümanlar çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında; 2002 sonrası dönemde dış politika alanındaki aktivizme dayalı gerçek bir değişim ve dönüşümün yaşandığı, pek çoğu yeni sayılabilecek çok önemli adımların atıldığı açıkça görülmektedir. Türk dış politikasında yaşanan son dönem gelişmeler, bölgesel ve küresel düzeyde sorunların minimize edilerek, tek yönlü ve Batı eksenli politikalara alternatif, bir takım yeni yönelimlerin hayata geçirilmesi ile şekillenmektedir. Bu çerçevede benimsenen ve uygulanmaya başlanan politikalar, etkileşim alanlarında yer alan bütün aktörlerle olumlu ilişkiler geliştirilerek uluslararası alanda etkinlik elde etme stratejisi ile ortaya konmaktadır (Battır, 2017: 135). Türk dış politikasında yaşanan bu yeni yönelimler ve atılan adımlarla birlikte, benimsenen uygulamaların yansıması olan ilişki düzeylerinin; yakın coğrafi çevre ve komşularla ilişkiler, bölgesinde ve etkileşim alanında yer alan ülkelerle ilişkiler, deniz aşırı ülkelerle ilişkiler ve kıtalar arası açılımlar, uluslararası ve ulusaşırı kuruluşlarla ilişkiler şeklinde dört başlık altında ele alınması mümkündür.

2.1. Yakın Coğrafi Çevre ve Komşularla İlişkiler

II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin öncelikli dış politika karakteristiklerinin Doğu-Batı çatışmasının stratejik gerekleri doğrultusunda şekillendiği söylenebilir (Kirişçi, 1998: 617). Türkiye'nin sahip olduğu jeo-stratejik konumu yanında, sorunlu siyasi yapısı ve sağlıklı, istikrarlı bir kalkınma için yeterli olmaktan uzak ekonomik kapasitesi uzun yıllar boyunca reaksiyoner bir dış politikaya mahkûm olma sonucunu kaçınılmaz kılmıştır. 1989-1991 yılları arasında yaşanan gelişmeler sonucunda Sovyetler Birliği dağılarak varlığı son bulmuş ve Doğu Avrupa'nın siyasal yapısı köklü bir değişikliğe uğramıştır. Doğu Blokunun çöküşü ile sonuçlanan bu gelişmeler, çift kutuplu dünyanın iki büyük paktından birisi içinde bulunan Türkiye'yi hem komşularıyla hem de genel olarak dünya ile ilişkileri noktasında derinden etkilemiştir (Kalaycıoğlu, 1998: 633). Türkiye bulunduğu coğrafi konum itibarı ile Doğu-Batı ayrışmasının geçiş koridorunda, doğuda İran, Ermenistan, Gürcistan, batıda Balkanlar, güneyde ise Arap toplumları gibi; dilleri, dinleri,

kültürleri ve tarihleri ile birbirlerinden çok farklı özellikleri olan komşulara sahiptir. Birincil etkileşim alanı sayılabilecek komşularındaki bu çeşitlilik konjonktüre bağlı olarak çeşitli avantajları ve dezavantajları beraberinde getirebilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde olaylar ve maddi gerçeklikler kadar algılar da önemli ve belirleyicidir. Uluslararası aktörlerin davranışlarına yüklenen anlam, onlara dair önceden oluşturulmuş tarihsel imaj ve kültürel kodlarla ilgili olmaktadır (Küçükkeleş, 2012). Aynı şekilde küresel ya da bölgesel düzeyde içinde bulunulan siyasi konjonktür ve devletlerin karşılıklı etkileşimleri uluslararası ilişkilerde belirleyici bir role sahiptir. Bunun yanında kamuoyu ve politika yapıcılar nezdinde devletlerin tarihsel bazı olaylara bağlı olarak birbirine karşı tutumlarının dost-düşman algısının oluşmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası ilişkilerde aktif dış politika uygulamaları ve sorunların çözümü bağlamında bu algıların doğru yönetimi büyük önem arz etmektedir.

Uluslararası politikada devletlerin yönlendirilmiş algıları onların kaderlerini tayin etmede ve alanın diğer birincil aktörleri ile ilişkilerinin niteliğini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Kuruluşundan itibaren bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunu daima önceleyerek davranan Türkiye'nin dış politikasına yön veren en önemli unsurların başında güvenlik endişesi yer almaktadır (Sarıay, 2000: 2). Türkiye'nin komşuları ile ilişkileri bağlamında, uzun yıllar boyunca halkın, kanaat önderlerinin ve karar vericilerin algısı, sözde güvenlik eksenli, yapay ancak buna rağmen geniş bir kabul görmüş olan korkular ve sürekli savunmada bulunmayı dayatan gizli/açık düşmanlıklar temelinde şekillenmiştir. Bu algıya göre Türkiye; doğuda Rusya'dan gelecek ideolojik eksenli tehlikelerin yanı sıra ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik tehditler (Joseph Stalin 1921 yılında imzalanan Dostluk ve Barış Antlaşması'nı yenileme koşulu olarak Türkiye'den Kars ve Ardahan illerini ve Boğazlardaki geçişleri kontrol etme hakkı talep etmiştir) (Vali, 1972: 77-78) ve İran'dan gelecek, rejime yönelik tehditlere, batıda yine Doğu Blokunun uzantısı Bulgaristan ve karşılıklı kadim gerginliklerin var olduğu Yunanistan'dan, güneyde ise mezhepsel ayrılıklara da dayalı olarak karşılıklı güvensizliğin hâkim olduğu Arap dünyasından ve İran'dan gelebilecek tehlikelere karşı sürekli teyakkuz halinde olmak durumundadır. Rasyonellikten uzak bu bakış açıları yıllarca Türk dış politikasına yön veren temel kabuller olarak var olagelmiştir (Battır ve Ateş, 2013: 38). Türkiye'nin içine kapanık, dış dünyanın sadece tehditlerine odaklanıp fırsatlarını göremeyen bu problemlili bakış açısı ile günümüz şartlarında gerçekçi dış politika üretme ve uluslararası toplum nezdinde etkin, saygın bir konum edinme imkânı bulunmamaktadır.

2002 sonrası dönemde Türkiye'nin komşularına bakışında olumlu yönde önemli bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde söz konusu bölgelerde yer alan devletlerle mevcut ya da olası iletişim engellerinin ortadan kaldırılmasına ve ilişkilerin olumsuzdan olumluya döndürülmesine yönelik uygulamaların öncelikli strateji olarak belirlendiği söylenebilir. Tarihsel tecrübeler ve Türkiye'nin jeopolitik konumu bağlamında uzun dönemde hayata geçirilmesi ve sürdürülmesi neredeyse imkânsız olsa da "komşularla sıfır sorun politikası"* bu dönemde deklare edilerek uygulanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede belli bir dönem -Arap Baharı olarak adlandırılan süreç ve devamında Suriye'deki iç savaşın başlamasına kadar-yakın çevredeki ülkelerle olan münasebetlerde sorunlu konuların çözümüne ve ilişkilerin olumlu yönde geliştirilmesine yönelik adımlar atılmış, politik ve ekonomik pek çok stratejik işbirliği girişimleri hayata geçirilmiş ve bazı olumlu sonuçlar da elde edilmiştir (Battır, 2017: 99). Genel olarak iyimser bir havanın hâkim olduğu bu süreçte, tüm komşularla yakın diplomatik, ekonomik, ticari ve sosyal ilişkiler kurulması mümkün olmuştur (Gözen, 2006a: 10).

* Ahmet DAVUTOĞLU'nun Dışişleri Bakanı olduğu dönemde sık sık vurguladığı bu yaklaşım başlı başına bir dış politika unsuru haline gelmiş ve uygulamaya konmuştur. Bkz. <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>, Erişim tar:19.05.2017.

Yakın çevresi ile ilişkilerini olumlu yönde geliştirme hedefine uygun olarak Türkiye, özellikle komşuları ile arasındaki kadim sorunları yok etme, en azından minimum seviyeye indirme ve ilişki düzeyini mümkün olan en üst seviyede tutma yönünde politikalar ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çerçevede Bulgaristan ve Yunanistan ile karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi yönünde atılan adımların yanında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyleri sayesinde çok sayıda ekonomik anlaşma gerçekleştirilmiştir. Rusya ve Gürcistan ile ekonomik işbirliklerinin yanı sıra en üst seviyede karşılıklı resmi görüşmeler yoluyla olumlu ilişkiler güçlendirilmiştir. İran ile zaman zaman ABD ve AB'ye rağmen diplomatik temaslara devam edilmiş, Kuzey Irak'taki oluşumlarla diyalog sürdürülerek bölgenin istikrara kavuşturulması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Mevcut Esed yönetimi ile muhalifler arasında çatışmalara yol açan sorunların baş gösterip önlenemez hale geldiği 2011 yılı baharına kadar Suriye ile de olumlu ilişkiler yürütülmüştür. Tüm bunlar Türk dış politikasında eski algıların terk edilerek yeni ve özgün tercihlerle hareket edildiğini açıkça göstermektedir. Türkiye bu çerçevede özellikle Ortadoğu ile ilişkilerinde yakınlaşma içeren adımları nedeniyle bir dönem "eksen kayması" söylemi ile özdeşleşen bazı eleştirilere de maruz kalmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu politikası ve dış ilişkilerindeki çeşitlenme uluslararası siyasetteki genel bölgeselleşme trendleri ekseninde düşünüldüğünde son derece doğal ve rasyonel karşılanması gerekirken, süreçte Türk dış politikasının yönünün sorgulanıyor olması düşündürücüdür. Bu tartışmanın eksen kayması gibi ideolojik ve kimlik çağrışımları olan kavramlar üzerinden yürütülmesi ise ayrıca dikkat çekicidir (Kardaş, 2011: 21).

2.2. Bölgesinde ve Etkileşim Alanında Yer Alan Ülkelerle İlişkiler

Ul'de "bölge" kavramını tanımlamak için bir ülkenin birincil çevresini ya da sadece komşularını ele almak yeterli değildir. Ortak sınırları olsun ya da olmasın coğrafi konum itibarı ile birbirleri ile ilişkisi kaçınılmaz olan, karşılıklı ekonomik, askeri ve sosyal etkileşime açık/elverişli ülkelerden oluşan alanın bölge olarak tanımlanması mümkündür. Bunun yanında komşuluk, sınırdaşlık ya da coğrafi yakınlıkla ilişkili olmayan, dini, tarihi, kültürel, ideolojik ya da etnik geçişliliğin beslediği karşılıklı bağların söz konusu olduğu daha kapsamlı bir çevreyi ise "politik etkileşim alanı" olarak tanımlamak yanlış olmaz.

Uluslararası politikada bölge ve bölgesel düzey, ölçeğine/kapsamına bağlı olarak etkili ve önemli bir politika alanıdır. Türkiye'nin bölgesi denildiğinde, öncelikle komşuları ve bütünü ile Ortadoğu akla gelmektedir. Etkileşim alanının ise bunlarla sınırlı kalmayıp Balkanlar'ı, Türki Cumhuriyetleri, Kafkasya'yı, Kuzey Afrika'yı, aralarındaki inanç birliğine bağlı olarak tüm İslam Dünyası'nı, hatta son dönem açılımlarına bağlı olarak tüm Afrika ve Güneydoğu Asya'yı kapsayan çok daha geniş bir dış politika alanını ifade ettiği söylenebilir.

Türkiye'nin Özal döneminde dış dünya ile ilişkileri artırma politikası çerçevesinde yürütülen açılım girişimleri dışında uzun yıllar kayda değer bir ilişkisi olmayan bölge ülkelerinin tümü ile son yıllarda ciddi bir yakınlaşma ve etkileşim sürecine girdiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile bölgesinde ve etkileşim alanında yer alan ülkeler arasında ekonomik işbirlikleri, siyasi arabuluculuk, sorunların çözümünde aktif roller üstlenerek pek çok konuda uluslararası toplantılara ev sahipliği yapma, barış inşasına katkıda bulunma, kalkınma yardımları ile destekleme gibi çok farklı alanlarda üst düzey ilişkiler kurulmuştur. Açılım politikaları çerçevesinde kurulan bu ilişkilerin geliştirilmesi adına ekonomi temelli bazı stratejik hamleler yapılmıştır. Son yıllarda söz konusu ülkelerle karşılıklı ekonomik ilişkiler ve ticaret hacmindeki artış bunun somut göstergelerindedir. 2002-2016 döneminde Türkiye'nin yıllık ihracat rakamlarına bakıldığında, Kuzey Afrika, yakın Asya ve Ortadoğu, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkeleri, Türki Cumhuriyetler ve İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerine yönelik kapasitenin yaklaşık 11 milyar dolardan 94 milyar dolara yükseldiği görülmektedir (TÜİK, 2017).

2002 genel seçimleri sonrası dönemde Türkiye'nin ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel gelişimi, başta bölgesi olmak üzere Avrupa'da ve dünya genelinde dikkatleri üzerine çekecek düzeye ulaşmıştır. Uluslararası toplum nezdinde bilinirliğini, varlığını ve ağırlığını giderek artan bir biçimde hissettirmeyi başaran Türkiye hakkında algılarla birlikte beklentilerin de farklılaştığını ve yükseldiğini söylemek mümkündür. Dış politikasında pasif, edilgen yapısından kurtularak çok yönlü ilişkiler ve aktivizm içerisine giren Türkiye, tarihsel süreçte köklü ilişkileri ve paylaşımları olan bölge ülkeleri/halkları nezdinde değerli ve önemli girişimlere öncülük etmektedir. Türkiye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyleriyle(YDİK), bölgesinde ve küresel ölçekte işbirliği mekanizmalarını güçlendirmeye devam etmektedir. İlk olarak 19 Ocak 2006'da Türkiye-Brezilya arasında kurulan YDİK'nin ardından geçen on yıllık süre zarfında Irak, Suriye, Rusya, Yunanistan, Azerbaycan, Lübnan, Pakistan, Ukrayna, Kırgızistan, Mısır, Bulgaristan, Kazakistan, Macaristan, Portekiz, Almanya, İtalya, İspanya, Tunus, Kırgızistan, Ürdün ve Katar gibi çok geniş bir yelpazede yer alan ülkelerle çeşitli düzeylerde işbirliği konseyi anlaşmaları imzalanmış ve ortak çalışmalar başlamıştır. Bu süreçte muhatap ülkelerle ticaret, bilim, teknoloji, sanayi, enerji, savunma, bankacılık, vize uygulamaları, turizm, sağlık, tarım, altyapı, ulaştırma, kalkınma, eğitim, iletişim, kültür, çevre gibi alanlarda yüzlerce anlaşmaya imza atılmıştır (KDK, t.y.). Bu şekilde kurulmuş olan ilişkiler Türkiye'nin bölgesinde ve etkileşim alanlarında açılım temelli dış politika hedeflerini gerçekleştirmesini de kolaylaştırıcı niteliktedir. Tüm bu adımlar sayesinde Türkiye'nin ekonomik kazanç ve politik etki alanı edinmenin yanında, uluslararası alanda kendisini koşulsuz destekleyecek önemli bir gücü arkasına alma imkânı bularak orta ve uzun vadede çok yönlü kazanımlar elde edebileceğini söylemek mümkündür.

2.3. Denizaşırı Ülkelerle İlişkiler ve Kıtalar Arası Açılımlar

Küreselleşme ile birlikte günümüz dünyasında üretim modelleri, ulaşım/iletişim, pazarlama yol ve yöntemleri değişmiş, mesafeler ve coğrafi uzaklıklar önemini yitirmiştir. Dünya, üzerinde haberlerin, bilginin, sermayenin, ürünlerin ve insanların tarihte hiç olmadığı kadar yüksek bir hızla dolaşımında olduğu adeta küçük bir köy halini alırken her türlü etkileşim küresel düzeyde ve en üst seviyede kolayca gerçekleşebilmektedir. Bu durum tüm dünya/ülkeleri için pek çok sorunu ve aynı zamanda büyük fırsatları beraberinde getirmektedir. Uluslararası alanın aktörleri, sahip oldukları maddi ve manevi güç unsurlarına, çevreleri ve alanın diğer aktörleri ile ilişkilerinin niteliğine ve bunların yanında çok faktörlü değişimlere uyum sağlama becerilerine göre sürecin sorunlarına ya da fırsatlarına daha fazla maruz kalabilmektedir.

Uluslararası sistemin etkin bir aktörü olma hedefi ile hareket eden Türkiye'nin de küreselleşmenin getirdiği sorunlardan ve fırsatlardan bağımsız hareket etmesi mümkün değildir. 2000'li yıllara gelinceye kadar içinde bulunduğu politik ve ekonomik istikrarsızlık düşünüldüğünde Türkiye'nin, küreselleşmenin fırsatlarından çok tehditlerinin ve sorunlu yönlerinin etkisi altında kaldığını söylemek yanlış olmaz. 2002 genel seçimleri sonucu iç politikada sağlanan istikrarla birlikte, genelde içe kapanık olarak tanımlanan Türk dış politikasının yüzünün dışa dönük hale geldiği söylenebilir (Gözen, 2006b: V). Göreceli olarak politik istikrarın sağlandığı ve ekonomide belli bir iyileşmenin kaydedildiği bu yeni dönemde gerçekleştirilen açılım politikaları sayesinde Türkiye, uluslararası alanda daha önce hiç olmadığı kadar aktif bir görünüm elde etmiş ve küreselleşme sürecini lehine çevirmeye yarayacak bir takım yeni ilişkiler kurarak etkileşim alanlarını genişletme imkânı bulmuştur. Dış politikada pasif ve reaksiyoner tutumunu terk ederek bu dönemde aktif dış politika izleyen Türkiye daha önce pek müdahil olmadığı birçok alanda özgün politikalar üretmeye, katı tutum benimsemiş olduğu diğer bazı alanlarda ise ciddi açılımlar yaparak tepkisel davranmaktan sıyrılmaya başlamıştır (Ateş, 2009b: 23). Bu çerçevede bölgesel ilişkilerin ötesinde politik ve ekonomik olarak Türkiye'nin göreceli üstün durumda olduğu, aralarında coğrafi yakınlığın bulunmadığı pek çok ülke ile ilk defa resmi diplomatik ilişkiler tesis

edilmiştir. 2000'li yıllarda Türk dış politikasının ilgi alanlarının çeşitlendiği, Asya, Afrika ve Latin Amerika gibi çok geniş bir yelpazede, neredeyse dünyanın her köşesine yayılmaya başladığı söylenebilir. 1990'larda Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu ile başlayan açılım politikalarının 2000'li yıllarda Türkiye ekonomisinin büyümesine paralel olarak çok daha uzak ve farklı bölgelere yayılmaya başladığı görülmektedir.

Küresel sistem içerisinde çok boyutlu ve proaktif dış politika uygulamaları farklı alternatif ilişkileri mümkün kılarken taraflara da önemli kazançlar sağlamaktadır. Afrika açılımı (Şahin, 2012) ve Asya açılımı (Çolakoğlu, 2009: 162) olarak nitelendirilen adımlar başta olmak üzere, Latin Amerika ve Pasifik ülkeleri ile kurulan ilişkilerin karşılıklı ekonomik kazançlar getirmesi yanında, Türkiye açısından uluslararası sistemde etkili bir aktör olma, destek ve güven elde etme adına önemli siyasi sonuçları da olmaktadır. Türkiye'nin 2005 yılını 'Afrika Yılı' (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.c), 2006 yılını ise 'Latin Amerika ve Karayipler Yılı' (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.d) olarak ilan ederken sembolik değeri olan bu hamleler sayesinde kurguladığı etkileşimi somut olarak ortaya koymayı ve muhataplarının ilgisini çekmeyi hedeflediği söylenebilir. Söz konusu açılımlar sayesinde çoğu ile ilk defa temas sağlanan bu ülkelerin önemli bir kısmının çok küçük, kalkınma/gelişmişlik düzeylerinin ve ekonomik yapılarının Türkiye'ye oranla çok zayıf ve sorunlu olduğu görülmektedir. Bu süreçte aktif ilişki kurulan ülkelerden bazıları En Az Gelişmiş Ülkeler (LDC) kategorisinde yer almaktadır. Ancak bu ülkelerin BM Genel Kurulu ya da Türkiye ile birlikte yer adlıkları uluslararası platformlarda sahip oldukları oy açısından diğer dünya ülkeleri ile aralarında bir fark bulunmamaktadır. Afrika Yılı ilan edilen 2005 sonrasında Türkiye'nin Afrika kıtası ile ilişkilerinin bir anda gelişmesine benzer bir şekilde 2006 itibarıyla Latin Amerika ve Karayipler ile ilişkiler daha önce hiç olmadığı kadar yoğunlaşmıştır. Türkiye'nin 2009-2010 yıllarında BM Güvenlik Konseyi üyeliğini kazanmasında bu ilişkilerin doğrudan etkili olduğu tartışmasızdır (Akgün, 2009a: 18-19). Bu şekilde denizaşırı açılımlarla kurulup geliştirilecek olumlu ilişkilerin Türkiye'nin uluslararası sistemde elde etmeyi hedeflediği saygın ve etkin konuma ulaşmasında önemli bir rol oynayacağı söylenebilir.

2.4. Uluslararası ve Uluslararası Kuruluşlarla İlişkiler

Bugün Türkiye'nin dünyaya bakışı Soğuk Savaş yıllarındakinden çok farklıdır. Uluslararası ilişkilerde değişen dengelere paralel olarak yeni stratejik öngörülerle belirlenen değişim ve dönüşüm, Türkiye'nin kendi iç dinamikleri kadar, dış siyasi şartlarla ve uluslararası aktörlerle yürütülen ilişkilerle de yakından ilgilidir. Özellikle Doğu Bloku'nun dağılması ile birlikte NATO aktif askeri güç kullanma kabiliyetine sahip yegâne unsur haline gelmiştir. NATO açısından bu durum, Varşova Pakti'nden boşalan yeni uluslararası politika alanlarının kontrol altına alınmasını ve dengeli bir yapının sağlanması yönünde strateji geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir denebilir. Afroavasya ana kıtasında bulunduğu jeopolitik konum Türkiye'yi küresel denge unsurları içerisinde özel bir konuma sahip kılmaktadır (Davutoğlu, 2010: 233) ve bu konum Türkiye'ye NATO'nun yeni hedeflerinde işbirliği konusunda vazgeçilmez bir önem kazandırmıştır.

Aktif dış politika ve açılımlar sayesinde Türkiye hem ekonomik hem de politik alanda, bölgesi başta olmak üzere uluslararası alanda önemli kazanımlar ve belli bir güç elde etmiştir. Türkiye'nin bölgesel düzeyde elde ettiği diplomatik güç, onun NATO ve AB gibi Batılı kuruluşlarla ilişkilerini zenginleştirecek artı bir siyasi değer olarak görülmektedir (Marcus, 2008). Türkiye bölgesel güç olma yolunda hedeflerini/politikalarını NATO, BM, AB gibi kuruluşların küresel stratejileri ile örtüştürmeyi başarabildiği ölçüde -oluşacak sinerji sayesinde- uluslararası sistemde aktif ve önemli bir unsur olma durumunu pekiştirecektir. Türk dış politikasında yeni aktivizm (Makovsky, 1999) olarak ifade edilen ve Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana izlenen ihtiyatlı ve Batı yönlü dış politikadan farklılaşmayı vurgulayan bu yeni yaklaşım, büyük ölçüde Türkiye'nin içinde yer aldığı siyasi coğrafyada ve küresel sistemde, 1990'lı yıllarda meydana gelen siyasi, askeri ve ekonomik gelişmeler karşısında

Türk dış politikası yapımcılarının uyum çabasının bir sonucu (Akgün, 2009b: 2) görünümündedir. Bu süreçte Türkiye bölgesel ve küresel düzeyde etkili uluslararası kuruluşlarla daha yoğun ilişki içerisine girmiş ve etkinliği önemi giderek artan bir ülke haline gelmiştir.

2002 sonrasında içeride sağlanan ekonomik ve siyasi istikrarla birlikte Türk dış politikasının da vizyonunun yenilendiği söylenebilir. Bu dönemde Türk dış politikasında uluslararası sisteme yön veren devlet dışı sosyal kuvvetler (Cox, 1981) olarak tanımlanabilecek uluslararası örgütlerde de aktif roller üstlenerek etkin olmanın önemine uygun adımlar atıldığı görülmektedir. Kendi dış politika tarihinde hiç olmadığı kadar hareketli ve proaktif bir sürecin içerisine giren Türkiye son yıllarda başta NATO ve BM olmak üzere küresel düzeyli uluslararası kuruluşlar nezdinde önemli ve etkin bir konuma gelmiş durumdadır. BM Nüfus ve Kalkınma Fonu'nun bölgesel ofislerinin (BM Türkiye, t.y.) yanı sıra, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türk İşbirliği Konseyi gibi bölgesel örgütlerin yazmanlıkları da Türkiye'de bulunmaktadır. Türkiye'nin uluslararası işbirliğine aktif katkı sağlayan aktörlerden biri olarak öne çıkmasına imkân veren bir başka konu da uluslararası örgütlerin uhdesinde düzenlenen önemli organizasyonlara ve etkinliklere ev sahipliği yapması ve böylece ilgili örgütlerin çalışmalarına yön veren temel belge ve anlaşmaların kabulünde kilit rol oynamasıdır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.e). Son yıllarda düzenlenen bu nitelikteki toplantılara örnek olarak; NATO, BM-HABİTAT, AGİT, G 20, BM Dünya İnsani Zirvesi, AİGK ve EİT Zirveleri ile Medeniyetler İttifakı, Dünya Su Forumları ve En Az Gelişmiş Ülkeler(LDC) İstanbul Konferansları gibi küresel düzeyli çok sayıda organizasyon sayılabilir. Bunların yanında Türkiye'nin 2009-2010 yıllarında BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği ve 2015-2016 dönemi geçici üyeliğine yeniden adaylığını açıklaması uluslararası etkinliğini artırma isteğinin önemli bir göstergesidir. Son dönemde Türkiye'nin özellikle bölgesi ve etkileşim alanları ile ilgili konularda (SAGA Bölgesinde yaşanan insani sorunlar, İsrail-Filistin ilişkileri ve Suriye sorunu vb.) BM Genel Kurulunda aktif/etkin misyon yüklenme girişimleri, ekonomik performansı ile Dünya Ekonomik Forumu'nda izlenirliğini artırması, İKÖ liderliği, AKPM başkanlığı vb. adımlar Türk dış politikasının yeni konseptini ortaya koyan önemli adımlar olarak kabul edilebilir.

3. SON DÖNEM TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE AB İLİŞKİLERİ

Dünya siyasi yapılanmasında iki kutuplu sistem, 1990'lı yılların başında Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte sona ermiş ve uluslararası sistemde belirleyici olma potansiyeline sahip devletlerin, dış politikalarını yeni duruma uyumlu hale getirmeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu yeni dönemde değişen parametreler ve alternatif güç odakları oluşturma girişimleri hem başat aktör devletlerin hem de izleyici devletlerin yeni politik yönelimlerle hareket etmelerini zorunlu kılmıştır. Bu süreçte AB'nin de, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, genişleme politikaları konusunda çerçeveyi daraltıcı algısını terk ederek, Doğu Bloku ülkeleri ile aralarındaki farazi Doğu sınırını yeniden gözden geçirme yönünde hareket etmeye başladığı görülmektedir.

1957 tarihli Roma Antlaşması'nın AB'ye üyelik başvuru şartlarını belirleyen 237. maddesinde "Her Avrupa Devleti Topluluğa üye olmak için başvuruda bulunabilir" denilmektedir (BÜMKO, t.y.). Ancak burada Avrupa Devleti ifadesi için herhangi bir açıklama ya da sınırlama söz konusu değildir. Bu durumun AB'nin genişleme politikasında, doğuya doğru esnek bir açılımın önünü açtığı söylenebilir. Bu süreçte AB öncelikle yıkılan Doğu Bloku'nun bakiyesi ülkeleri bünyesine katmakla başlayan hızlı bir büyüme ve bütünleşme sürecine girmiştir. Avrupa devletlerinin birlikte hareket ederek bütünleşmesi, birbirini takip eden çeşitli genişleme ve derinleşme süreçlerinden geçerek, ortak para biriminden tarım ve göç politikalarına kadar pek çok alanda ortak politikalar uygulayan 28 üyeli bir Birliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçte "genişleme politikası", AB'nin en önemli dış politika aracı olmuştur denebilir (T.C. AB Bakanlığı, 2017a). Soğuk Savaş sonrası dönemde ivme kazanan genişleme sürecinde AB,

yeni üye devletleri bünyesine katarak uluslararası sistemdeki etkinliğini giderek artırmış, uluslararası sistemde ekonomik, siyasi ve jeopolitik açıdan çok daha güçlü bir yapı haline gelmiştir.

Küresel sistemde iki kutuplu bir yapıyı hâkim olduğu dönemde, Doğu-Batı çekişmesinde tarafsız kalmayıp Batı ittifakı tarafında yer almayı tercih eden Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde de uluslararası sistem dışında kalmama ve yeni politik sürece entegre olma çabası içerisinde olmuştur. AB'ye tam üyelik başvurusu ve girişimleri yıllardır devam eden Türkiye, Avrupa lehine büyük bir değişimin yaşandığı bu yeni dönemde üyelik hedefine ulaşabilmek için -çok etkili olmasa da- çalışmalarını sürdürmüştür. Birliğe üye olmak için yapılan ilk başvurudan itibaren inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye-AB ilişkilerinin sorunsuz ilerlediğini söylemek zordur. Türkiye'nin önemli bir beklenti içerisinde girdiği 1997 Lüksemburg Zirvesi büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmış ve Türkiye-AB ilişkilerini önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. Aralık 1997'deki Lüksemburg Zirvesi'nde aday olarak açıklanmaması üzerine Türkiye tepki olarak AB ile olan siyasi diyalogunu kesmiştir (Demirkıran ve diğerleri, 2010: 57). Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, Lüksemburg Zirvesi'nden iki yıl sonra, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'dir denebilir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir (T.C. AB Bakanlığı, 2017b). Türkiye-AB ilişkileri Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsünün alınmasıyla yeni bir dönemece girmiştir (Aksoy, 2011: 37). Helsinki Zirvesi bir bakıma Lüksemburg Zirvesi'nde verilen kararın telafisi anlamına gelmektedir. Bu tarihten sonra Türkiye için adaylık statüsünün gereklerini yerine getirme çalışmaları hız kazanmıştır. Türkiye'nin bu dönemde dış politikasındaki en önemli hedeflerinden birinin AB üyeliği olduğunu söylemek yanlış olmaz (Koçer, 2009: 47).

2002 sonrası AK Parti iktidarları ile birlikte Türk dış politikasında alternatif etkileşim alanlarının, açılım politikaları sayesinde, öncesi ile kıyaslanamayacak ölçüde etkin bir şekilde değerlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak bununla birlikte AB üyeliği konusunda Ak Parti iktidarları döneminde, yönetici kadrosunun beslendiği siyasi arka plan ve tabanı nazara alındığında, beklentilerin çok ilerisinde bir performans sergilendiğini söylemek mümkündür. Bu durum Ak Parti'nin kuruluşundan itibaren girmiş olduğu tüm genel seçimlerde revize edilen seçim beyannamelerinde AB üyeliği konusunda ortaya koyulan niyet ve hedeflerde de açıkça görülmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğini, modernleşme sürecinin doğal sonucu (2002 seçim beyannamesi, s. 24) olarak gören Ak Parti iktidarları tarafından Avrupa Birliği hedefi ve tam üyelik süreci; Türkiye'nin yakın bölge ve çevre havzalarındaki politika öncelikleri ile bütünlük arz eden, karşılıklı ilişkiler yanında küresel ve bölgesel barış ve düzen perspektifini de içeren stratejik bir vizyon çerçevesinde değerlendirilmektedir (2007 seçim beyannamesi, s. 245). Bu süreçte, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği stratejik bir hedef olarak görülmekte ve atılan adımlarla gereken kararlılığın ortaya konduğu her fırsatta vurgulanmaktadır (2011 seçim beyannamesi, s. 276). Avrupa Birliği'ne katılımın stratejik bir hedef olarak görüldüğü ve üyelik perspektifinin ihmal edilmediği, yürütülmekte olan katılım müzakerelerinin, reform süreçlerini tetikleyen önemli bir unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir (2015 beyannamesi, s.338) (Ak Parti Seçim Beyannameleri, 2015). 2002 sonrası dönemde karar vericiler tarafından Türkiye-AB ilişkilerinin ve üyelik hedeflerinin Türkiye'nin demokrasi, temel hak ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü gibi konularda evrensel standartlara yaklaşmasına yardımcı olacağı inancı ile hareket edildiği açıktır. Bunun yanında refahın artmasına ve istikrarın güçlenmesine önemli katkılar sağlayacağı öngörüsü ile davranıldığını ve daha çok AB'nin tutumlarına bağlı olarak gelişen bazı olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin üyelik konusundaki kararlılığının devam ettiğini söylemek mümkündür.

Birliğe tam üyelik konusunda başından beri kararlı bir tutum sergileyen Türkiye bu süreçte içeride ve dışarıda ekonomik, sosyal, politik vs. pek çok alandaki yönetim süreçlerinde AB ile ilişkilerini gözetererek hareket etmiştir. Özellikle 2003–2006 arası dönemde Türkiye'nin genel anlamda AB ile uyumlu bir dış politika izlediğinden söz etmek mümkündür. Kıbrıs sorunu, Yunanistan'la ilişkiler, Irak Savaşı, komşuluk politikaları ve uluslararası örgütlere dönük politikalarda önemli bir AB etkisi ve ağırlığının mevcut olduğu görülmektedir (Gözen, 2006a: 15). Bu süre zarfında 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan hükümetler arası konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır (T.C. AB Bakanlığı, 2015). Ancak iç politikada yaşanan olumsuz bir takım gelişmelerin ve tabii ki istikrarsızlık unsurlarının dış politikayı da etkilediği ve açılımların sorunsuz ilerlemesini önemli ölçüde engellediği söylenebilir. Türkiye'de 2007 parlamento seçimleri, cumhurbaşkanı seçimi, iktidar partisine yönelik kapatma davaları vs. gibi iç siyasi meseleler nedeniyle AB üyelik müzakereleri gündemde geri plana düşmüştür. Öyle ki; 2008 AB Reform Yılı ilan edildiği halde o dönemde çok önemli bir gelişmenin kaydedilemediği görülmektedir (Demirkıran ve diğerleri, 2010: 72). Ancak bu durumun Türkiye açısından kısa süre içerisinde tersine çevrildiğini söylemek yanlış olmaz. 2002 seçimlerinin ardından 2007, 2011 ve 2015 yılı seçimlerini de kazanarak dördüncü kez iktidara gelen Ak Parti yönetimleri ile yakalanan istikrar sonucu ekonomik ve politik açıdan gücünü ve etkinliğini artıran Türkiye'nin, pek çok alanda olduğu gibi dış politika ve AB ile ilişkiler konusunda da geçmişte kaybedilen zamanı telafi etmeye yönelik hareket ettiğini söylemek mümkündür. Türkiye bu süreçte AB'ye üyelik müzakereleri çerçevesinde gerekli düzenlemeleri hayata geçirmeye ve kendisinden beklenen adımları atmaya devam etmektedir.

2011 genel seçimleri sonunda kurulan 61. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nde Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecine ilişkin faaliyetlerini koordine etmek amacıyla ilk defa müstakil bir Avrupa Birliği Bakanlığı kurulmuştur. 2011 seçimleri öncesinde Başmüzakereci statüsü ile yürütülen süreç bu tarihten sonra Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci statüsü ile işletilmeye başlanmış ve bu şekilde AB ile daha etkili bir iletişim dönemine girilmiştir. Bu uygulamanın, Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki hedefini ve kararlılığını göstermesi bakımından önemli bir adım olduğunu söylemek mümkündür.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerde AB üyelik müzakereleri konusunda Türkiye'nin son yıllarda üzerine düşeni yaptığı görülmektedir. Bu durumda Türkiye-AB ilişkilerinde ve üyelik sürecinde yaşanan olumsuzlukların aday ülke statüsündeki Türkiye'nin yetersizliklerinden çok AB'nin tutumundan kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'nin tam üyeliği konusunda AB'nin sergilediği, sürecin ilerlemesini engelleyici nitelikteki olumsuz yaklaşımlar zaman zaman ilişkilerin gerilmesine hatta bazen kopma noktasına gelmesine yol açtığı görülmektedir. Katılım ve tam üyelik müzakereleri sürecinin işlediği bir dönemde rasyonel beklenti, aday ülke durumundaki Türkiye'nin yakaladığı ekonomik ve politik gelişme trendinin AB tarafından olumlu karşılanması ve ilişkilerin seyrini olumlu yönde etkilemesidir. Birliğe üye olmaya aday ülkelerin ekonomik gelişimi, siyasi istikrarı ve demokratikleşmesi karşılıklı uyumun sağlanması açısından istenen bir durum olmalıdır. Ayrıca birliğe üye olduğu takdirde güçlü bir müttefik ülkenin varlığına son derece olumlu yaklaşılması beklenir. Ancak AB Türkiye ilişkileri konusunda fiili durumun bu şekilde gerçekleştiğini söylemek bir hayli zordur.

AB üyesi ülkelerin kendi iç politika dinamikleri, güvenlik sorunları ve özellikle seçim dönemlerinde iç kamuoylarını etkilemeye yönelik politikaları, müzakereler bağlamında dönem dönem Türkiye'ye karşı tutum almalarına, süreci sekteye uğratabilecek girişimlerde bulunmalarına yol açabilmektedir. Son dönemde özellikle Fransa, Almanya, Avusturya, Hollanda gibi ülkelerin bu yöndeki olumsuz tutum ve uygulamaları sıklıkla ve açıkça görülmektedir. Söz konusu ülkelerde gerçekleştirilen tüm önemli seçim ve/veya referandum

süreçlerinde, Türkiye ile yürütülen üyelik müzakerelerinin popülist yaklaşımlarla mutlaka siyasi malzeme olarak kullanıldığı görülmektedir (Seyrek, 2016).

AB ülkeleri tarafından Türkiye aleyhine ortaya koyulan olumsuz tutumlar elbette sadece bu ülkelerdeki seçim dönemlerinde belirginleşen uygulamalarla sınırlı değildir. Son yıllarda Türkiye'nin politik, ekonomik, askeri vs. alanlarda gerçekleştirdiği önemli hamlelerin yine aynı ülkeler tarafından çok farklı yol ve yöntemlerle engellenmeye çalışıldığı tartışmasıdır. Türkiye'nin hem içeride hem de uluslararası alanda zor durumda kalmasına yol açabilecek gelişmeler karşısında, AB'nin ve başat üye ülkelerin genel olarak Türkiye aleyhine pozisyon aldıkları görülmektedir. Bunun en dramatik ve somut örneklerini 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı olayları ve 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz silahlı askeri darbe girişimi sürecinde ve sonrasında, eylemcilere ve kalkışmayı gerçekleştirenlere verilen her türden destek çabalarında görmek mümkündür. Her iki olayda da Batılı ülkelerin perde gerisinde planlayıcı ve yönlendirici desteklerinin olduğuna dair güçlü bir algının varlığı tartışmasıdır. Gezi Parkı olayları sürecinde özellikle uluslararası medya üzerinden Türkiye aleyhine olumsuz bir algının oluşmasına yönelik operasyonlar ve 15 Temmuz darbe girişimi sürecinde, demokratik yollarla işbaşına gelmiş bulunan Türk Hükümetine destek verilmemesi, aksine darbe girişiminde aktif rol alan ve başarısız olunca kendilerine sığınan çok sayıda suçlunun, Almanya başta olmak üzere bazı AB ülkeleri tarafından himaye edilmesi bu algıyı güçlendirici niteliktedir. Aynı şekilde Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden terör örgütlerine AB ülkelerinde gösterilen toleransın da bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür. AB ülkelerinin Türkiye'ye karşı, sayılan olumsuz tutumlarının karşılıklı ilişkilerin sağlıklı bir şekilde ilerlemesinin önündeki en büyük engel olduğu söylenebilir.

Türkiye-AB ilişkileri bazen de AB sisteminin işleyişi gereği bazı üye ülkelerin elde ettiği dönemsel yetki ve imtiyazlara bağlı olarak -sınırlı bir dönem de olsa- olumsuz seyredebilmektedir. Sözgelimi 2012 yılı ikinci altı aylık diliminde Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB dönem başkanı olması geçici bir sorun oluşturmuş, ancak ardından 2013 başında İrlanda'nın dönem başkanlığını devralması Türkiye'de olumlu karşılanmış hatta tarihi bir dönüm noktası olması beklentisi oluşmuş ve o dönemde AB ile ilişkiler hızla normalleşme yoluna girmiştir. Ancak bunun gibi, AB sisteminin işleyişine bağlı rutin dönemsel değişikliklerin bile Türkiye-AB ilişkilerinin seyrini önemli ölçüde etkileyebiliyor olması, aslında sürecin olumsuz yönlerinin göz ardı edilemeyecek bir başka yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir.

AB ülkelerinin yukarıda ifade edildiği şekilde, Türkiye'nin politik ve ekonomik istikrarına yönelik tehditlerin söz konusu olduğu durumlarda aleyhte tutum sergilemelerinin üyelik müzakerelerini olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır. Müzakere fasıllarının açılması konusunda AB'nin öteleyici ve engelleyici yaklaşımı bunu açıkça göstermektedir. AB'nin bu konudaki olumsuz yaklaşımları Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmakta ve zaman zaman sert açıklamalarla mukabele edilebilmektedir. Müzakerelerin sorunsuz yürümesi adına Türkiye'nin üzerine düşeni yaptığı halde, AB'nin sürecin ilerlemesini engelleyici tutumları karşısında Türk karar vericiler tarafından yeri geldiğinde en üst düzeyde tavır koyularak; Türkiye'nin haksız gerekçelerle oyalanmasından duyulan rahatsızlığın yüksek sesle dile getirildiği, AB'nin üzerine düşeni yapması konusunda uyarıldığı ve AB üyeliğinin Türkiye için olmazsa olmaz denilen bir hedef sayılmadığının ifade edildiği görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesi, 2017).

Bazı AB ülkeleri tarafından tam üyeliğe olumsuz bakılmasının temelinde Türkiye'nin son yıllarda ortaya koyduğu ekonomik performansın ve alternatif açılımlarla yükselen politik etkinliğinin yer aldığı söylenebilir. Bunların yanı sıra Türkiye tarafından, AB'nin haksız uygulamalarına ve engellemelerine eskiden olduğu gibi koşulsuz razı olunmayacağına açıkça ifade ediliyor olmasının da Birlik üyesi ülkelerde önemli ölçüde rahatsızlık doğurduğu aşikârdır. Bu süreçte AB tarafından ortaya koyulan olumsuz yaklaşımlar, Türkiye'nin güçlü bir paydaş değil, adeta bir rakip güç olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Bu yöndeki algılar

değişmediği, AB sisteminin işleyişini ve genişleme politikalarını etkileyen yapısal sorunlar giderilmediği sürece müzakerelerin Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ile sonuçlanması çok da mümkün gözükmemektedir.

4. SONUÇ

Türkiye'nin iki yüzyıllık Batılılaşma/Avrupalılaşma serüveninden ve yarım asrı aşkın bir süreden beridir büyük çabalar sarf ederek sürdürdüğü AB'ye tam üyelik hedefinden, son yıllarda uyguladığı açılım politikaları ile birlikte uzaklaşmaya başladığı ve bu güne kadar Batı'ya dönük olan yüzünü artık başka yönlere çevirerek Avrupa'ya sırtını döndüğü düşünülebilir olsa da bunun reel politik süreçte rasyonel bir beklenti olmadığı açıktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde dört başlık altında sayılan alternatif yönelimler Türkiye'nin konumunda bir ülke için aslında olağan dışı, anlaşılması zor adımlar değildir. Yüzlerce yıl - döneminin şartlarında- son derece etkin bir dış politika yürüten ve Cihan Devleti söylemiyle; dar bir çerçeveye sıkışmış tek yönlü dış politikaya mahkûm olmayan Osmanlı'nın bakiyesi durumundaki geniş bir etkileşim alanında varlık göstermek Türkiye açısından son derece olağan ve aslında beklenen bir durumdur. Ancak Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren sadece Batı'ya dönük bir dış politika benimsenerek, bugün önemli ilişkiler geliştirilmekte olan ülkeler çok uzun bir dönem adeta yok sayılmıştır. Dahası olumlu ilişkiler geliştirme imkanı bulunan pek çok ülke ile yapay sorunlar ve düşmanlıklara bağlı tehlike ve tehdit algısının getirdiği defansif tavırla pozisyon alınarak içine kapanık bir ülke konumunun kabullenilmesi söz konusudur. Bu süre zarfında gelişmişliğin ve medeniyetin sembolü olarak görülen Avrupa'ya entegre olmak yegane dış politika hedefi haline gelmiştir. Ancak Türkiye'de uzun yıllar iç politikada yaşanan, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık şeklinde tezahür eden gelişmeler yüzünden bu hedef doğrultusunda da kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır.

Türkiye'de siyasi sistem ve ekonomik yapı 2002 yılı genel seçimleri ile birlikte uzunca bir aradan sonra koalisyonuz bir yönetimin getirdiği göreceli istikrar ortamına kavuşmuştur. Ekonomik gelişme ve kalkınma ile birlikte demokratikleşme konusunda da ciddi iyileşme adımlarının atıldığı bu son dönem, Türkiye için hemen her alanda bir yükselme dönemi niteliğindedir. Bu yükselme sadece ülkenin kendi sınırları içerisinde ya da yakın çevresinde değil, bölgesinde, etkileşim alanlarında ve uluslararası sistemin başat aktörleri nezdinde Türkiye'nin bilinirliğini ve etkinliğini artırıcı etkisi olan bir süreçtir. Böyle bir konjonktürde vizyoner bakış açısı ile geliştirilen dış politikanın yansımaları dünyaya açılma şeklinde kendini göstermektedir. Türkiye'nin bu yeni alternatif yönelimleri çok yönlü, proaktif dış politika uygulamalarının bir sonucudur. AB ile ilişkiler de bu çerçevede yürütülmeye devam etmektedir. Bir yandan dünyaya açılma hedefi diğer yandan Batı'ya özellikle de AB'ye sırt çevirme ya da eksen kayması, birbiri içinde çelişen durumlardır ve mevcut durumu açıklamamaktadır. Taraflar (Türkiye ve AB) arasında güç/etki dengesinin zamanla değişmesine bağlı olarak ilişki düzeyinin ve tarzının değişim göstermesi normal bir durumdur. Tarafların karşılıklı beklentilerinin ve çıkarlarının farklılaşması ile ortaya çıkan ayrışmalar uluslararası ilişkilerin doğasında var olan sıradan gelişmelerdir. Asimetrik güç ilişkisinin hâkim olduğu dönemlerde, gündeme gelmediği için algılanamayan bu durumun, eksen kayması ya da sırt çevirme gibi sığ değerlendirmelerle, indirgemeci bir yaklaşımla ele alınması doğru sonuca varmayı zorlaştırıcı niteliktedir.

Çalışmanın başından itibaren tartışıldığı üzere, AB ile ilişkiler ve tam üyelik konusunda mevcut durum, Türkiye'nin üzerine düşeni fazlası ile yaptığı halde muhatabından gerekli olumlu yaklaşımı görememesine bağlı olarak farklı arayışlara girmesi ve tek yönlü dış politika algısından vazgeçerek bu alanda normalleşme yolunda bir takım adımlar atmasından ibarettir. Türkiye'de hükümet bu yön değiştirme konusunda ciddi eleştiriler almakta, AB'ye tam üyelik hedefinden uzaklaşmakla suçlanabilmektedir. Zaman zaman belki siyasi bir

manevra olarak belki de yapılanlara (ya da aslında yapılmayanlara) gerçek bir tepki/tavır koymak adına AB'nin vazgeçilmez olmadığının vurgulanması ve Türkiye için alternatifsiz bir hedef olmadığının dile getirilmesi, bu yöndeki eleştirilere sebep olabilmektedir. Oysaki hükümet 2011 genel seçimleri sonunda kabinesini oluştururken Avrupa Birliği Bakanlığı'nı kurarak, o zamana kadar Başmüzakereci statüsü ile sürdürülen tam üyelik süreci ile ilgili çalışmaların, müstakil bir bakanlık tarafından yürütülmesine karar vermek sureti ile düzeyini yükseltmiş ve konuya verdiği önemi fiilen ortaya koymuş bulunmaktadır.

2002 öncesi tam üyelik hedefine bağlı olarak AB ile sürdürülen ilişkiler, güç ve etkinlik bağlamında Türkiye aleyhine asimetrik bir yapıda seyretmiştir. Bugün gelinen noktada ise uluslararası sistemde bilinirliği, gücü ve etkisi giderek artan Türkiye, AB karşısında eli daha güçlü -ve gücünü artırma potansiyeline sahip- bir aday ülke olarak pozisyon alabilmektedir. AB genişleme ile birlikte artan sorunları karşısında kendi içerisinde zaman zaman uyuşmazlıklar ve zorluklar yaşarken, Türkiye'nin yapması gereken; içeride ekonomi, kalkınma, demokratikleşme, siyasi etkinlik gibi konularda, dış politikada ise alternatif yönelimler ve yeni/özgün paradigmalara şekillenen açılım süreçlerinde ve bölgesel güç olma yolunda yakalamış olduğu yükseliş seyrini sürdürülebilir hale getirmektir. Tüm bunlar tam üyelik sürecinde AB ile yürütülen ilişkilerde Türkiye lehine sonuç doğuran adımlar olacaktır. Dahası, sonunda AB'ye tam üyelik hedefi gerçekleşmese bile Türkiye'nin demokratikleşme ve kalkınma hedefleri açısından önemli alternatif kazanımlar elde ederek süreçten kârlı çıkması mümkündür.

KAYNAKÇA

Ak Parti, (2015). Seçim Beyannameleri, <https://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/>. Erişim Tarihi: 22.05.2017.

Akgün, B. (2009a). Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konsey Üyeliği: Amaç, Süreç ve Beklentiler, Selçuk Üniversitesi, Stratejik Araştırmalar Merkezi Araştırma Makalesi Serisi (Research Paper Series) No: 1, 1-24

Akgün, B.(2009b). Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler, Akademik ORTA DOĞU, 3(2), 1-40.

Aksoy, M. (2011). Avusturya ve Türkiye-AB İlişkileri, S.Ü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16(22),33-57.

Ateş, D. (2009a). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği, Doğu Üniversitesi Dergisi, 10 (1), 11-25.

Ateş, D. (2009b). '2002-2008 Döneminde Türkiye'nin Güç Arayışı', Uluslararası Hukuk ve Politika, 5(17), 23-53.

Bagdonas, Ö. D. (2007). Türkiye'nin 'Vazgeçilmez' İki Davası Kıbrıs ve 'Batı' / 'Avrupa'ya Yönelim', Uluslararası Hukuk ve Politika, 3(11), 17-40.

Battır, O. (2017). İnsani Diplomasi, Konya: Çizgi Kitabevi.

Battır, O. ve Ateş, D. (2013). Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında mı?, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, 31-44.

Bilgin, P. (2004). Clash of Cultures? Differences Between Turkey and the European Union on Security, Ali L. Karaosmanoğlu (der.), The Europeanization of Turkey's Security Policy: Prospects and Pitfalls Ankara: Foreign Policy Institute, 2004), 25-52.

BM Türkiye, (t.y.). BM Sistemi, <http://www.unicankara.org.tr/tr/bm-sistemi-bm-turkiye/>. Erişim Tarihi: 25.05.2017.

Bozdağlıoğlu Y. (2007). Constructivism and Identity Formation: An Interactive Approach, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(11), 121-144.

BÜMKO (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü), (t.y.). 1957 Avrupa Ekonomik Topluluğu (Roma) Antlaşması, <http://www.bumko.gov.tr/TR,1173/aetatab-antlasmalari-ve-temel-belgeleri.html>. Erişim Tarihi:22.05.2017.

Cox, R. W. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory, *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126-155.

Cumhurbaşkanlığı, (2017). Avrupa Birliği, Kendi Üzerine Düşen Görevi Yerine Getirmeli, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75335/avrupa-birligi-kendi-uzerine-dusen-gorevi-yerine-getirmeli.html>. Erişim Tarihi: 12.06.2017.

Çalış, Ş. H. (2001). Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası, Şaban H. ÇALIŞ v.d.(ed.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, Ankara: Liberte Yayınları, 3-34.

Çolakoğlu, S. (2009). Türkiye'nin Doğu Politikası Çerçevesinde Kuzeydoğu Asya Ülkeleri İle İlişkileri, içinde, Sedat Laçiner, Hacı Ali Necefoğlu, Hasan Selim Özertem (Der.), *Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri*, Ankara: USAK Books,161-190.

Davutoğlu, A. (2010). *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.

Demirkıran, Ö.; Çiçek, E., Eltetik, H. ve Sarıkçioğlu M. (2010). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Son Dönem, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 57-75.

Dinan, D. (2009). *Avrupa Birliği Tarihi*, çev: Hale AKAY, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Erol, M. S. ve Ozan E. (2011). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim, *Akademik Bakış*, 4(8), 13-38.

Gözen, R. (2006a). Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(6), 1-16.

Gözen, R. (2006b). *Türk Dış Politikası Barış Vizyonu*, Ankara: Palme Yayıncılık.

Larrabee, F.S. (1997). U.S. and Euroepan Security toward Turkey and the Casbian Basin, in R.D.Blackwill and M.Strumer (der.), *Allies Divided: Transatlantic Policies for the Greater Middle East*, Cambridge, Mass.: The MIT Pres, 143-173.

Kalaycıoğlu, E. (1998). Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası', içinde Faik Sönmezoğlu,(der.) *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 633-646.

Kardaş, Ş. (2011). Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?, *Akademik ORTA DOĞU*, 5(2), 19-42.

KDK (T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü), (t.y.). <http://kdk.gov.tr/haber/yukse-duceyli-isbirligi-mekanizmalari/452>, Erişim tarihi: 01.06.2017.

Kirişçi, K. (1998). Uluslararası Sistemdeki Değişmeler ve Türk Dış Politikasının Yeni Yönelimleri, içinde Faik Sönmezoğlu,(der.) *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 615-631.

Koçer, G. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikası: Uluslararası İlişkiler Açısından Bir Analiz, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2), 37-57.

Küçükkeleş, M. (2012). Türk Dış Politikasına Avrupa'dan Bakmak, <https://www.setav.org/turk-dis-politikasina-avrupadan-bakmak/>, Erişim tarihi: 19.05.2017.

- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). 'Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü', Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 35(1), 309-335.
- Makovsky, A. (1999). The New Activism in Turkish Foreign Policy. SAIS Review, 19 (1), 92-113.
- Marcus, J. (2008). Which Direction for Turkey Now?, <http://news.bbc.co.uk>. Erişim Tarihi: 14.05.2017.
- Oğuz, G. (2012). Avrupa Birliği'nin Genişleme Yorgunluğu Sürecinde AB-Türkiye İlişkileri, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1), 49-73.
- Oğuzlu, T. (2004). The Impact of 'Democratization in the Context of the EU Accession Process' on Turkish Foreign Policy, Mediterranean Politics, 9 (1), 94-113.
- Sarınay, Y. (2000). Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 48(8), 1-16.
- Seyrek, D.M. (2016). Türkiye-AB İlişkilerini 2017'de Neler Bekliyor?, DW Akademie, <http://www.dw.com/tr/turkiye-ab-ilişkilerini-2017de-neler-bekliyor/a-36871523>. Erişim Tarihi: 10.06.2017.
- Şahin, M. (2010). Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim, Akademik ORTA DOĞU, 4(2), 9-21.
- Şahin, Ö. (2012). Türkiye'nin Afrika Açılımı, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1560:tuerkiyenin-afrika-aclm&catid=169:analizler-afrika, Erişim Tarihi: 09.05.2017.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı,(t.y.a). Türkiye-AB İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-birligi.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 21.05.2017.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.b). Sorularla Dış politika, <http://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa>. Erişim tarihi: 21.05.2017.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.c). Türkiye-Afrika İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 10.05.2017.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.d). Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/i-turkiye-nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 10.05.2017.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.e). BM Güvenlik Konseyi'ne Adaylığımız Hk. <http://www.mfa.gov.tr/no-129-18-mayis-2011-bm-guvenlik-konseyi-ne-adayligimiz-hk.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 21.05.2017.
- T.C. AB Bakanlığı, (2017a). Avrupa Birliğinin Genişlemesi, <http://www.ab.gov.tr/109.html>. Erişim Tarihi: 21.05.2017.
- T.C. AB Bakanlığı, (2017b). Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi, <http://www.ab.gov.tr/111.html>. Erişim Tarihi: 20.05.2017.
- T.C. AB Bakanlığı, (2015). Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, http://www.ab.gov.tr/_112.html. Erişim Tarihi: 20.05.2017.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2017). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046. Erişim Tarihi: 10.05.2017.
- United States Department of State(a), <http://history.state.gov/milestones/1945-1952/TrumanDoctrine>, Erişim tarihi: 20.05.2017.

United States Department of State(b), <http://history.state.gov/milestones/1945-1952/MarshallPlan>, Erişim tarihi:20.05.2017.

Vali, F. (1972). Turkish Straits and NATO, Stanford: Hoover Institution Press.